

*Даньшин М. В.,**доктор юридичних наук, професор,
заступник декана з наукової роботи
юридичного факультету**Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна**Обаль О. О.,**здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. У статті досліджено особливості взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях щодо економічних злочинів. Розглянуто сутність негласних слідчих (розшукових) дій як спеціального інструмента отримання доказів, окреслено наявні недоліки в їх правовому регулюванні та в розподіленні повноважень між слідчим і оперативними підрозділами, визначено їх функціональне призначення в оновленій системі кримінального процесу України. Проаналізовано окремі негласні слідчі (розшукові) дії як способи отримання доказів на основі застосування методів оперативно-розшукової діяльності, зокрема: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КК України); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем (ст. 263-264 КПК України); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) та аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України); контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України); виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України); негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України). Визначено роль слідчого під час підготовки та організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Зроблено висновок, що на сьогодні дійсно однією з проблем є визначення і дотримання форми проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Є необхідність подальшого удосконалення негласних методів взаємодії слідчих і оперативних підрозділів, адже їх використання слугує найбільш дієвим засобом виявлення доказів, особливо на початковому етапі розслідування економічних злочинів.

Ключові слова: економічні злочини, слідчі дії, оперативно-розшукові методи, взаємодія, процесуальна форма.

Постановка проблеми. Належна взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) є одним із ключових аспектів ефективного розслідування злочинів, зокрема економічних, які зовні мають оболонку господарських відносин і здійснення

суб'єктами кримінальних правопорушень може легко видаватися за цивільно-правові (господарські) правопорушення або взагалі пояснюватися певними форс-мажорними обставинами як наявними, так і надуманими. Тому використання під час слідства негласних методів виступає чи не найбільш дієвим засобом виявлення доказів особливо на початковому етапі розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих проблемних питань щодо взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, у тому числі під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, присвятили увагу такі науковці, як: О.М. Бандурка, В.Д. Берназ, Р.С. Белкін, А.Ф. Волобуєв, В.І. Галаган, В.В. Голубєв, С.О. Гриненко, Є.О. Дідоренко, О.М. Дроздов, В.С. Зеленецький, С.С. Кудінов, Є.Д. Лук'яничков, О.Р. Михайленко, І.В. Озерський, В.В. Пивоваров, М.О. Погорецький, С.О. Сорока, С.М. Стахівський, В.А. Фастовець, В.М. Федченко, М.С. Цуцкірідзе, В.Ю. Шепітько, Р.М. Шехавцов, М.Є. Шумило, Л.І. Щербина, М.П. Яблоков та інші.

Метою цієї статті є дослідження особливостей спільної діяльності слідчого з працівниками оперативних підрозділів під час підготовки та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій під час розслідування економічних злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед потрібно зазначити, що Кримінально процесуальний кодекс (далі – КПК) України (ст. 40) було розширено коло повноважень слідчого в порівнянні з минулою практикою, зокрема, він був уповноважений як доручати проведення негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, так і проводити їх сам. В.А. Фастовець зазначає, що такі зміни дещо негативно вплинули на рівень організації взаємодії між слідчим та оперативним співробітником, про що зазначають багато практичних працівників правоохоронних органів. Адже підставою для виникнення взаємодії є необхідність в об'єднанні зусиль, сил і засобів різних виконавців, необхідність розв'язання ними конкретних визначених завдань, що характеризуються спільністю їх мети. Така взаємодія зумовлена, в насамперед, різними функціями, які виконують суб'єкти взаємодії, різним обсягом повноважень, засобами та методами (традиційно слідчі здійснювали процесуальні дії, а оперативні співробітники – оперативно-розшукові та окремі процесуальні дії).

Натомість, надання КПК України слідчому повноважень, що раніше належали оперативним співробітникам, а також обмеження обсягу повноважень оперативних підрозділів поставили питання щодо можливості та доцільності застосування раніше напрацьованих форм їх взаємодії, зокрема, проведення першочергових дій на початку досудового розслідування, надання допомоги у затриманні злочинців тощо. Так, згідно зі ст. 40 КПК України, слідчий має право доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам, які на цім користуються повноваженнями слідчого (ст. 41 КПК). Водночас співробітники оперативних підрозділів не тільки не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою, а й звертатися з клопотанням про їх проведення до слідчого чи прокурора [1, с. 97].

Як показують результати анкетування слідчих та співробітників оперативних підрозділів поліції, проведеними українськими дослідниками, 92% опитаних слідчих у своїй роботі давали доручення оперативним підрозділам на проведення НСРД [2, с. 95]. Але в можливостях проведення НСРД є низка проблемних питань, вирішення яких пов'язано з рівнем взаємодії слідчих та оперативних працівників. Зокрема, практичні співробітники зазначають доцільність та необхідність законодавчого закріплення можливості ініціювання оперативними підрозділами перед слідчим (прокурором) проведення НСРД або оперативно-розшукових дій самостійно. Окрім того вказуються такі недоліки, що є у взаємодії слідчих з оперативними підрозділами: небажання працювати за дорученнями слідчого та необґрунтовані відмови; відсутність зацікавленості в результатах роботи; низький професійний рівень оперативних працівників; недовіра одних до одних та низький професійний рівень слідчих. Під час виконання завдань кримінального провадження слідчі стикаються з браком часу (33%), труднощами в документальному оформленні на отримання дозволу для проведення НСРД (24%), з надмірним контролем прокурора або його відмови давати на це дозвіл та з низьким рівнем взаємодії слідчого з оперативними підрозділами (19%), з необґрунтованими відмовами слідчого судді давати дозвіл на проведення НСРД (13%), з недостатнім особистим досвідом роботи за нормами нового Кримінального процесуального кодексу (10%) та з особистим небажанням використання цього способу добування доказів (3%) [2, с. 95].

Але не дивлячись на наявні недоліки в правовому регулюванні та в розподіленні повноважень між слідчим та оперативними підрозділами, НСРД проводяться, як правило, оперативними підрозділами за дорученням слідчого і надають достатньо відчутний ефект у збиранні доказів. Потрібно зазначити, що інститут негласних слідчих (розшукових) дій є новим для кримінального процесу України та є підстави вважати, що він був запозичений в інших країн (США, Великобританія, ФРН), в яких кримінальне переслідування особи уповноваженими суб'єктами забезпечується провадженням легальних гласних і негласних дій, що спрямовані на пошук та фіксацію доказової інформації [3, с. 169–171]. За своєю сутністю негласні слідчі (розшукові) дії є оперативно-розшуковими заходами, які після початку кримінального провадження дозволяється в певних ситуаціях проводити для збирання доказів. Тобто, вони є спеціальним інструментом отримання доказів, який правоохоронні органи можуть використовувати тільки в певних законодавчо

визначених випадках. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання у кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої із використанням негласних сил і засобів. Характерним для них є те, що відомості про факти та методи їх проведення не підлягають розголошенню за винятком випадків, передбачених КПК України (ч. 1 ст. 246). Тим самим для правоохоронних органів створюються сприятливі умови для викриття організованої та ретельно прихованої злочинної діяльності. Відповідно до відомчих нормативно-правових актів (інструкцій) МВС України щодо організації взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів обов'язково повинні створюватися слідчо-оперативні групи. У такому разі пропонується доручення про проведення негласної слідчої (розшукової) дії надавати не керівнику оперативного підрозділу, а безпосередньо оперативному працівникові, який входить до складу слідчо-оперативної групи [4, с. 116–118].

Спрямованість взаємодії слідчого та оперативних співробітників визначається змістом НСРД, який відповідно до КПК України та Інструкції про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні (затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації Державної прикордонної служби України та Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51 (далі – Інструкція про НСРД) полягає в наступному [5].

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КК України) є різновидом втручання у приватне спілкування певної особи, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші дії, пов'язані з її діяльністю або місцеперебуванням містять відомості, які мають значення для досудового розслідування. Такими особами у кримінальних провадженнях щодо економічних злочинів виступають, з одного боку, службові особи фіктивних підприємств, які використовуються організованими групами економічних злочинців. А з іншого боку, – це особи, які є представниками «клієнтів» цих підприємств в інтересах яких здійснюються, наприклад, незаконні фінансово-господарські операції.

Арешт, огляд і виїмка кореспонденції (ст. 261-262 КПК України). Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового слідства виявляються достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам може містити відомості про обставини укладення угод і фактичне надання незаконних фінансово-господарських послуг, місце зустрічей, передавання готівкових коштів, певних документів тощо. В поняття кореспонденції входять листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми та інші матеріальні носії передачі інформації між особами. Суб'єктами, на чію кореспонденцію може накладатися арешт можуть виступати як службові особи фіктивних під-

приємств, так і реально діючих підприємств, які використовуються в технологіях злочинної діяльності. Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції з наступним використанням одержаних відомостей як доказів.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем (ст. 263-264 КПК України). Як відомо, значна частина інформації про підготовку та здійснення тих чи інших фінансово-господарських операцій між підприємствами може міститися в транспортних телекомунікаційних мережах та електронних інформаційних системах. Це пояснюється тим що сучасна економіка, управління, банківська діяльність неможливі без широкого використання різноманітних інформаційних технологій, у тому числі використання мережі Інтернет. Відповідно, під час вчинення економічних злочинів користуються цими науково-технічними досягненнями та різноманітна інформація про діяльність тих чи інших підприємств може знаходитися у відповідних мережах (наприклад, соціальних мережах Інтернет). Окрім того діяльність підприємств може бути пов'язана із вчиненням злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (ст. 361 та 363-1 КК України). Потрібно зазначити, що з метою здійснення ефективної протидії таким злочинам у 2001 р. у структурі Державної служби боротьби з економічними злочинами МВС України (тоді так іменувалися ця структура) були створені спеціалізовані підрозділи з боротьби з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності та високих технологій. Основним напрямом діяльності цих підрозділів, відповідно до типового положення про них, стала боротьба з правопорушеннями у сферах комп'ютерної інформації, електронних платежів і телекомунікацій [6, с. 225–226].

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України). Для діяльності фіктивних підприємств характерним є зберігання найбільш важливих документів, в яких відображаються певні фінансово-господарські операції, як в офісних приміщеннях, так і за місцем проживання керівників цих підприємств. Тому важливим тактичним завданням досудового розслідування є встановлення місцеперебування таких документів та їх вилучення. Окрім того, потрібно зазначити, що на практиці нерідко трапляються ситуації, коли досудове розслідування починається в умовах, коли керівникам мережі комерційних структур це стає відомо і вони зникають з місць постійного проживання і переховуються в певних місцях (будинках за містом, приватних готелях, базах відпочинку тощо). Засобом вирішення відповідних тактичних завдань розслідування є названа негласна слідча (розшукова) дія.

Відповідно до ч. 1 ст. 267 КПК України слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення до них, у тому числі з використанням технічних засобів з метою виявлення і фіксації слідів вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, речей і документів, що мають значення для їх досудового розслідування та ін.

Спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України) та аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України). Ці дві негласні слідчі (розшукової) дії спрямовані на отримання і фіксацію відомостей про особу та її поведінку

або тих, з якими ця особа контактує, або певної речі (наприклад, автомобіля) чи місця у публічно доступних місцях. Засобом отримання таких відомостей є візуальне спостереження з використанням спеціальних технічних засобів, а також фотографування, аудіо- або відеозапису. Особливістю вчинення економічних злочинів є те, що під час укладення злочинних домовленостей, прикриттям яких є господарські договори, як правило, проводяться чисельні перемовини, зустрічами в публічно доступних місцях. Тому шляхом здійснення візуального контролю таких місць або осіб чи речей з використанням технічних засобів фіксації можуть бути отримані докази про важливі обставини злочинної діяльності.

Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України). Відповідно до ч. 1 ст. 271 КПК України контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах: 1) контрольоване постачання; 2) контрольована закупка; 3) оперативна закупка; 4) спеціальний слідчий експеримент; 5) імітування обстановки злочину.

Однією з особливостей низки економічних злочинів є те, що ця діяльність полягає у наданні суб'єктами підприємництва (фіктивними підприємствами) незаконних фінансово-господарських послуг іншим підприємствам (організаціям, установам). Ця діяльність здійснюється під прикриттям фіктивних угод, що надає їй вигляд формально легальної фінансово-господарської діяльності. Окрім того, ця діяльність є продовжуваною, регулярно відтворюваною протягом певного часу. Всі ці нюанси зумовлюють можливість застосування такого засобу одержання доказів шляхом контролю за вчиненням злочину з боку правоохоронних органів.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи та методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами. Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці вірогідних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України) передбачене для тих випадків, коли їх гласне отримання неможливе без завдання значної шкоди для кримінального провадження. Така ситуація для розслідування економічних злочинів є типовою – досить часто під час проведення НСРД виникає потреба у встановленні осіб, які підписували певні фінансово-господарські документи, або у встановленні печаток, що були використані для оформлення цих документів. Для проведення таких ідентифікаційних досліджень, зазвичай, потрібні відповідні зразки. Гласне ж (відкрите) їх отримання, тягне за собою розголошення факту розпочатого кримінального провадження, що може негативно позначитися на результативності та перспективах досудового розслідування. Повторне отримання зразків здійснюється відкрито

згідно з загальними правилами, встановленими КПК України, якщо втрачається необхідність зберігати таємницю щодо факту дослідження попередніх зразків, отриманих негласно.

Завершуючи розгляд змісту НСРД, потрібно зазначити, що їх проведення потребує ретельної підготовки та погодженості в діях слідчого та співробітників оперативного підрозділу, яким доручається їх проведення. КПК України 2012 р. переніс акценту в доказуванні в судову стадію кримінального провадження – саме у суді відбувається оцінка доказів як допустимих і належних в результаті змагального їх розгляду. Аналіз слідчо-судової практики показує, що сьогодні однією з основних стратегій сторони захисту є породження у суду сумнівів у щодо допустимості доказів, зібраних стороною обвинувачення. Тому матеріали НСРД (протоколи та додатки до них), які нерідко відіграють ключову роль в системі доказів обвинувачення, піддаються особливо ретельному вивченню з боку сторони захисту на предмет виявлення ознак недотримання слідчим та оперативними співробітниками встановлених правил і процедур. Як зазначає адвокат Я.П. Зейкан, в КПК України відсутня процесуальна форма отримання доказів шляхом, наприклад, обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК), контролю за вчиненням злочину (ст. 271 КПК) та інших НСРД. До того ж вони, за правило, проводяться за дорученням слідчого співробітником оперативного підрозділу, а фіксація їх результатів здійснюється відповідно до п. 4.1. Інструкції про НСРД, що може бути поставлено під сумнів стороною захисту [7, с. 23].

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене потрібно зазначити, що дійсно є проблема визначення і дотримання форми проведення НСРД слідчими та співробітниками оперативних підрозділів. У зв'язку з цим важливо підкреслити, що під час надання слідчим доручення про проведення НСРД співробітникам оперативного підрозділу він повинен брати активну участь в його підготовці та організації, адже в суді отримані у такий спосіб докази будуть надзвичайно ретельно досліджуватися стороною захисту як з точки зору їх змісту, так і дотримання формальних процедур.

Література:

1. Фастовець В.А. Окремі аспекти взаємодії слідчих із оперативними підрозділами за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Оперативно-розшукова діяльність і кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22-23 квітня 2015 р.). Одеса : ОДУВС, 2015. С. 97–98.
2. Рижков Е.В., Савченко О.О. Проблемні питання взаємодії слідчих з оперативними підрозділами ОВС під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Оперативно-розшукова діяльність і кримінальний процес : теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22-23 квітня 2015 р.). Одеса : ОДУВС, 2015. 95 с.
3. Калюк С.М. Міжнародний досвід негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми розслідування злочинів* : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 липня 2014 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 169–171.

4. Цуцкірідзе М.С. Взаємодія слідчих та оперативних підрозділів при підготовці та проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Актуальні проблеми розслідування злочинів* : зб. тез доповідей III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 липня 2014 р.) Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 116–118.
5. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні від 16.11.2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 07.05.2019).
6. Організаційно-правові та тактичні основи протидії злочинності у сфері високих інформаційних технологій: навч. посіб. / за ред. Б.В. Романюка, Є.Д. Скулиша. Київ : Нац. акад. служби безпеки України, 2011. 404 с.
7. Зейкан Я.П. Про недопустимі докази: методичні рекомендації для адвокатів. Харків : Фактор, 2019. 128 с.

Danshin M., Obal A. Interaction of the investigator with the operational units during the conduct of secret investigative (search) actions in criminal proceedings on economic crimes

Summary. In the article the peculiarities of the interaction of the investigator with the employees of the operational units during the conduct of secret investigative (search) actions in criminal proceedings concerning economic crimes are investigated. The essence of secret investigative (search) actions as a special tool of obtaining evidence is considered, the existing shortcomings in their legal regulation and distribution of powers between investigators and operational units are outlined, their functional purpose in the updated system of the criminal process of Ukraine is determined. Separate private investigatory (investigative) actions are analyzed as means of obtaining evidence based on the application of methods of operational-search activity, in particular: audio and video control of a person (Article 260 of the Criminal Code of Ukraine); removal of information from transport telecommunication networks and electronic information systems (Article 263-264 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); Survey of publicly accessible places, housing or other possession of a person (Article 267 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); observation of a person, thing or place (Article 269 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) and audio and video control of the place (Article 270 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); control over the commission of a crime (Article 271 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); execution of a special task on disclosure of criminal activity of an organized group or a criminal organization (Article 272 of the Criminal Procedure Code of Ukraine); unknowingly obtaining the samples required for comparative study (Article 274 of the Criminal Procedure Code of Ukraine). The role of the investigator in the preparation and organization of the holding of secret investigative (search) actions was determined. It is concluded that today one of the problems is to determine and adhere to the form of conducting secret investigative (search) actions. There is a need for further improvement of tacit methods of interaction between investigators and operational units, since their use serves as the most effective means of detecting evidence, especially at the initial stage of the investigation of economic crimes.

Key words: economic crimes, investigative actions, operative-search methods, interaction, procedural form.